

Духовне життя персонажів В.Підмогильного, В.Петрова-Домонтовича та Є.Плужника зв'язане з еротичною чутливістю. Поєднання конфліктуючих голосів між розумом і тілом виражається у роздумах персонажів, у повсякчасних спробах досягнути сутність свого «я».

Буття персонажів інтелектуальних романів розкривається у процесі саморозкриття через монолого-діалогічну наповненість буття-події. Екзистенційна спрямованість романів В.Підмогильного, В.Петрова-Домонтовича, Є.Плужника виявляється у тому, що письменники намагаються змалювати внутрішні сторони буття людини, яка залишається наодинці зі своїм існуванням. Пізнання світу у творах В.Підмогильного та відбувається через пізнання людини, адже особистість, її існування і є реальністю, основою й відправною точкою осмислення буття.

Особливості категорії відчуження, самотності у межах екзистенційної поетики творів зумовили авторську специфіку творчого методу митців. Піднімаючи складні філософські питання у своїх творах письменники намагалися вирішити їх відповідно до вимог часу, в який вони жили.

Будучи мовою «інтертекстів», літературний твір є відображенням культурологічних тенденцій, які романисти 20-х років ХХ століття трактують відповідно філософії екзистенціалізму та власних світоглядних основ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернадська 2004 - Бернадська Н.І. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція. - К.: Академвидав, 2004. - 348 с.
2. Галета 2000 - Галета О. Інтелектуальна проза: шукаю людину! // Усе для школи. - Українська література. - 10 кл. - 2000. - Валер'ян Підмогильний. - Вип. 11. - С. 8 -10.
3. Галета 2003 - Галета О. Проза життя // Досвід кохання і критика чистого розуму: Валер'ян Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій / Упоряд. О.Галета. - К.: Факт, 2003. - С. 7 -20.
4. Домонтович 2000 - Домонтович В. Без ґрунту. - К.: Гелікон, 2000. - 520 с.
5. Кудря 2003 - Кудря Г. Людина - найбільша цінність // Підмогильний В. Місто / Упоряд. текстів та передм. Г.М.Кудрі. - Харків: Веста: Видавництво "Ранок", 2003. - С.3-18.
6. Мельник 1994 - Мельник В.О. Суворий аналітик доби: Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті прози першої половини ХХ ст. - К., 1994. - 310 с.
7. Павличко 1999 - Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. - 2-е вид., переробл. і допов. - К.: Либідь, 1999. - 497 с.
8. Пізнюк 2000 - Пізнюк Л. Проблеми відчуження та абсурду в "Місті" В.Підмогильного // Слово і час. - 2000. - № 5. - С. 62-66.
9. Підмогильний 2003 - Підмогильний В. Місто / Упоряд. текстів та передм. Г.М.Кудрі. - Харків: Веста: Видавництво "Ранок", 2003. - 256 с.
10. Плужник 1992 - Плужник Є. Змова в Києві: Роман, п'єси / Упоряди., передм. та прим. Л.В.Череватенка. - К.: Укр. письменник, 1992. - 428 с.
11. Синицька 2003 - Синицька Н. Характерні ознаки інтелектуальної прози // Слово і час. - 2003. - № 11. - С.75-80.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЕТИЧНОЇ ТА ЕСТЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ НАРОДНИХ ІСТОРИЧНИХ БАЛАД У СВІТЛІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА УКРАЇНІ В ХХ СТ.

Українська баладна традиція чи не найкраще демонструє процес розвитку фольклорного жанру в часовому вимірі. Це особливо стосується баладного ліро-епосу, який увібрав типові для певного історичного періоду сюжетні колізії, що мають як національний, так й інтернаціональний характер. Тексти про татарські й турецькі набіги є надбанням багатьох слов'янських фольклорних традицій. "Турецький полон", "викуп з турецької неволі", "брат продає сестру турчинові", "теща в полоні у зятя" - це ті мотиви, що формують уснопоетичний сюжетний фонд багатьох народів. Проте, у кожної нації є теми, які відображають політичні процеси характерні більшою мірою лише для неї.

Метою статті є спроба на матеріалі повстанської балади продемонструвати, яким чином суспільно-політичні процеси на Україні в ХХ ст. вплинули на поетико-естетичну систему

народного історичного ліро-епосу. Значними політичними зрушеннями, які знайшли широке відображення у фольклорі, були події пов'язані з національно-визвольною боротьбою УПА з фашистсько-більшовицькими загарбниками. Ці процеси торкнулися й історичної балади, що відбулося на її сюжетно-композиційній, стилістичній та естетичній системах.

Якщо глянути на повстанську баладу з позиції аналізу її сюжетики та тематики, то попри велике захоплення нею виконавців, а також збирачів усної словесності і, відносно велику кількість опублікованих текстів, кидається у вічі певна сюжетна обмеженість цього виду ліро-епіки. Звичайно, це також стосується чумацьких, солдатських, козацьких та стрілецьких балад і зумовлено природою жанру - розробляються ті сюжети, які відповідають баладній традиції. Відповідно, поширеними є твори, які поетично змальовують картини від'їзду вояка на війну, його поранення та загибелі на полі бою.

Одним з поширених мотивів, які складають ядро сюжетного фонду повстанських балад, є "від'їзд повстанця на війну". У баладній традиції цей поетичний компонент досить відомий і використовується у текстах, що відображають різночасові суспільно-політичні процеси. На прикладі цієї сюжетної групи пісень можна прослідкувати поетико-естетичні зміни жанру балади на досить значному часовому проміжку.

Тема покидання рідного дому заради захисту Батьківщини і, відповідно, мотиви прощання вояка з ріднею, присутні у козацьких та стрілецьких піснях, не оминає схожого епізоду й солдатська та рекрутська балада. Проте кожна з перелічених тематичних груп значно різниться своїм поетичним відображенням дійсності.

Особливий пласт становлять солдатські та рекрутські балади, які на відміну від повстанських, мають особливе етико-естетичне навантаження. Це зумовлено тим, що солдат або жовнір служили царю чи цісарю, які були йому ворожими, захищали чужу країну. Враховуючи важку службу в такому війську та проаналізувавши тексти ліро-епічних пісень зазначеної групи, варто відзначити практично повну відсутність у них рис спрямованих на героїзацію головного персонажа. У солдатських піснях домінує зображення смутку, відчуття швидкої смерті. Так, наприклад, як у солдатській баладі "Ой у лісі на поляні", яку записав В. Сокіл у с. Великі Рожанці на Львівщині:

*Пращай, моя дівчинонько,
Не забувай ти про мене,
Бо я їду та й не знаю,
Чи поверну до тебе.
Як поверну, моя мила,
То вженюся я з тобою.
Як загину, моя мила,
То згадай про душу мою [5, 378].*

В уснопоетичних текстах на солдатську тематику відчувається жаль за домашнім життям, страх перед невідомим майбутнім. Тому місце, де мав би проходити службу український юнак, фольклорна традиція наділяє традиційним поетичним визначенням - "чужа сторона". Відповідно до цього текст насичується специфічними поетичними тропами. З'являється образ чорного ворона як передвісника нещастя, використовуються інші засоби, здатні зворушити слухача. Домінує ліричний стиль викладу, який краще підкреслює становище новобранця. Широко, у такому випадку, використовуються порівняння, що підсилюють контраст між тим становищем в якому був герой і яке його чекає в майбутньому:

*Засвітило ясне сонце,
Чорний ворон закрячав.
На груди мою сльоза скотилася,
Останній раз сказав: — Прощай.
Прощайте, сестри рідні,
І ти, матінко стара,
Хто знає, коли я ся верну,
З чужої сторони сюда [5, 380].*

Акцентується не на майбутніх подвигах солдата, а на важкому житті в казармах. Для цього народний геній знову вдається до протиставлення життя в рідному селі, де юнак "на улицю гулять ходив" та опису важкої муштри. У такому контексті, широко використовується образ

матері, який надає епізоду емоційного наповнення. Мати, як хранителька домашнього вогнища, представлена як символ чогось стабільного, непорушно в житті молодої людини.

Повстанська боротьба УПА значно вплинула на світогляд народних виконавців, що можна помітити з характеру фольклорних текстів, які змальовують події цього періоду. Важливим моментом, що відображає таку еволюцію, є мотивація від'їзду повстанця:

*Я сьогодні від вас від їжджаю
Захищати ріднесенький край,
Може вернусь, а може загину,
Ти, дівчино, про мене згадай [1].*

У текстах такого типу яскраво виявляються суспільно-політичні прагнення і переконання українця ХХ ст. Наприклад, повстанська балада "Зірвалася хуртовина", яка записана на Тернопільщині, чітко окреслює мету виступу повстанця - "захищати рідну Україну" та "боронити нарід свій":

*— Підеш, сину, моя дитино,
У завзятий, лютий бій —
Захищати рідну Україну,
Боронити нарід свій [3, 49].*

У групі текстів, що змальовують картини прощання повстанця з коханою дівчиною необхідність виступу в похід подається як обов'язок не лише перед своїми моральними переконаннями, а як обов'язок перед Батьківщиною:

*Подай, дівчино, ручку на прощання,
Може останній вже раз —
Бо прийшла хвилинка, час іти до бою,
Мушу сповняти свій приказ [3, 51].*

Увага зосереджується на тому, що вибір, який робить повстанець, є добровільний, без зовнішнього примусу. Українська пісня фіксує нову шкалу цінностей українського народу в період визвольної боротьби. Домашній затишок, кохання дівчини відступають на задній план перед обов'язком захисту незалежності рідної країни. На це і звертає увагу одна з балад, що розробляє мотив прощання повстанця з милою:

*Прощай же кохана, іду добровільно,
Бо нам не до ласк і кохань! —
Жила б Україна Соборна і Вільна
З Карпат по Каспій і Кубань [4, 175].*

Звичайно, що відповідно до жанрової специфіки, у баладах присутні й трагічні моменти. Це, зокрема, стосується мотиву передбачення своєї долі. Досить часто такі тексти супроводжують відповідні образи, пов'язані із смертю. Це, перш за все, описи власного похорону, могили, домінує поховальна символіка. Хрест, береза, могила персоніфікуються як, наприклад, у баладі "Прощайте, ви рідні села":

*Дубовий хрест буде за батька,
За матір береза буде,
А темна сирая могила
Заступить, серденько, тебе [4, 175].*

Такі трагічні картини спрямовані на те, щоб героїзувати головного персонажа. Повстанець знає, що не повернеться з бою, але не змінює свого рішення й вирушає у похід:

*Не діждешся мене, ти дівчино,
Не склониш головку на груди,
Лиш прошу тебе я єдино
Повік ти мене не забудь [4, 154].*

Характерною особливістю історичних балад на історичну тематику є змалювання картин бою, що поєднуються з трагічним образом смерті. У таких випадках, значної ваги набирає метафоричне мовлення. Навкруги повстанця "кулі свищуть" та "гудять гармати", але насичення пісні такими образами лише сприяє підкресленню героїчних рис повстанця, який, незважаючи на випробування, не відмовляється захищати свою Батьківщину, а навпаки, готовий заради неї пожертвувати своїм життям:

*Ходить смерть понад наші окопи,
Кулі свищуть, гармати гудять,*

*А мені вже не тяжко у бою,
Бо за волю не страшно вмирати* [4, 154].

Проте, не у всіх текстах домінує мотив передбачення своєї смерті. Багато повстанських балад випромінює віру у перемогу визвольної боротьби або повернення героя додому живим:

*Ой не плач, не журися, дівчино,
Я з кривавого бою повернусь,
Як не прийме сирая могила,
Я на віки твоїм залишусь* [4, 155].

Однією з характерних ознак пісень, які відображають боротьбу українського народу проти ворожої навали у ХХ ст., є певна трансформація естетичного сприйняття світу, його етичної характеристики. Смерть не сприймається з позицій категорії трагічного, така характеристика домінує у групі текстів, де переважно виведені образи матері, а як певна необхідність досягнення високої мети. Звичайно, такі мотиви часто йдуть поруч з іншими, традиційними для баладної епіки, наприклад, прощання повстанця з милою:

*Сонце над заходом, ворон закричав —
Молодий повстанець дівчину прощав:
— Прощай, дівчино — знаєш який час,
Можє я з тобою сьогодні останній раз.
Наша сотня завтра вирушає в бій,
Я не знаю, мила, чи вернусь живий.
Якщо я загину, мила, не журись —
А за мою душу Богу помолись.*

Період визвольної боротьби УПА привніс у баладну традицію елементи оптимістичного бачення світу, тому смерть героя не така трагічна, оскільки його вчинки залишаться в пам'яті народу. Власне у фольклорі того часу виразно простежуються зміни такого мислення в українців, їх філософії. Фіксується вміння аналізувати події, навіть трагічні, з позиції їх значення в майбутньому. Власне у такому ключі й розгортаються кінцівки більшості повстанських балад. Загибель героя сприймається не як щось несподіване й трагічне, а як необхідність задля визволення своєї країни:

*Ой та загине, загине,
Та не загине та слава —
Він, хоч упав, та розгромив
Ту ю ворожу навалу* [4, 156].

Мотив загиблого воїна продуктивно культивується новітніми як повстанськими, так і стрілецькими баладами. Щоправда, у них героїзм набуває нових, якісних форм, оскільки в образах загиблих вояків наголошено на їх високих моральних принципах, "підпорядкованих політичній ідеї визволення України" [2, 419].

Таким чином, огляд лише одного сюжету засвідчує про безперервний баладотворчий процес в українській фольклорній традиції та значний вплив суспільно-політичних подій на поетико-естетичну систему історичного ліро-епосу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Домашній архів Є. Луня.
2. Кузьменко О. Баладні елементи у стрілецьких піснях // Матеріали до української етнології. Збірник наукових праць. - К., 2002. - Вип.. 2 (5). - С. 419.
3. Повстанські пісні / Упор. В. Подуфалій - Тернопіль, 1993. - Вип. 2. - С. 49.
4. Пісні УПА / Зібрав і зредагував З. Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії. - Торонто: Літопис УПА, 1996; Львів: Спільне українсько-канадське підприємство Літопис УПА, 1997. - Т. 25. - 554 с.
5. Фольклорні матеріали з отчого краю / Зібрали Василь Сокіл та Ганна Сокіл. - Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1998. - 615 с.